

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.1

Калініченко Л.Л.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки,
Харківський національний університет будівництва та архітектури
Устіловська А.С.,
викладач, аспірант кафедри економіки,
Харківський національний університет будівництва та архітектури

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОГО БІЗНЕСУ

Калініченко Л.Л., Устіловська А.С. Світовий досвід ведення соціально орієнтованого бізнесу. У статті досліджено світовий досвід діяльності компаній у сфері соціальної відповідальності. Виокремлено три моделі КСВ: американську, європейську та азійську (японську). Встановлено, що американська модель КСВ передбачає досить високий рівень незалежності підприємництва у процесі вибору напрямів добродійної діяльності, а держава не регулює цей процес, а тільки заохочує їх за допомогою використання системи пільг та субсидій. Соціальна відповідальність за європейською моделлю КСВ є невід'ємним елементом діяльності органів державної влади, а за японською моделлю – базується в основному на внутрішніх програмах. Крім цього, з'ясовано, що кожна країна ЄС має власні особливості КСВ, що зумовлює виокремлення трьох різновидів європейської моделі. Розкрито особливості ведення соціально орієнтованого бізнесу в Австрії, Німеччині, Франції, Бельгії, Норвегії, Швеції, а також Великобританії.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, світовий досвід, американська модель, європейська модель, японська модель, державне регулювання.

Калініченко Л.Л., Устіловская А.С. Мировой опыт ведения социально ориентированного бизнеса. В статье исследован мировой опыт деятельности компаний в сфере социальной ответственности. Выделены три модели КСО: американская, европейская и азиатская (японская). Установлено, что американская модель КСО предполагает достаточно высокий уровень независимости предпринимательства в процессе выбора направлений благотворительной деятельности, а государство не регулирует этот процесс, а только поощряет их с помощью использования системы льгот. Социальная ответственность по европейской модели КСО выступает неотъемлемым элементом деятельности органов государственной власти, а по японской модели – базируется в основном на внутренних программах. Кроме того, установлено, что каждая страна ЕС имеет свои особенности КСО, что приводит к отделению трех разновидностей европейской модели. Раскрыты особенности ведения социально ориентированного бизнеса в Австрии, Германии, Франции, Бельгии, Норвегии, Швеции, а также Великобритании.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, мировой опыт, американская модель, европейская модель, японская модель, государственное регулирование.

Kalinichenko L.L., Ustilovska A.S. World experience of leading socially oriented business. The article investigates the world experience of companies in the field of social responsibility. There are three models of CSR: American, European and Asian (Japanese). It is established that the American model of CSR provides for a rather high level of independence of entrepreneurship in the process of choosing charities, and the state does not regulate this process, but only encourages them through the use of the system of privileges and subsidies. In turn, social responsibility according to the European model of CSR acts as an integral part of the activities of public authorities, and according to the Japanese model, it is based mainly on internal programs. In addition, it has been found that each EU country has its own characteristics of CSR, which causes the separation of the three varieties of the European model. The features of conducting socially oriented business in Austria, Germany, France, Belgium, Norway, Sweden, Great Britain.

Key words: social responsibility of business, world experience, American model, European model, Japanese model, state regulation.

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах стабільно зростає кількість підприємств, які орієнтуються на соціальну сферу. Проте вітчизняні підприємства ще не до кінця зрозуміли значення та переваги цієї діяльності. Робота багатьох підприємств спрямована на зростання прибутковості про-

тягом короткострокового періоду. Брак визначеної мети на довготривалий період негативно впливає на рівень конкурентоспроможності підприємства, незважаючи на його інтерес у зростанні прибутку протягом такого періоду. Таким чином, сьогодні існує потреба у дослідженні особливостей діяльності підприємств у сфері соціальної відповідальності, враховуючи світовий досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціальної відповідальності бізнесу здійснювали такі науковці, як Н.О. Дацкевич [1], А. Колосок [2], В.В. Македон [3], А.С. Ласукова [4], Н.С. Орлова [5], О.А. Приятельчук [6], О.Г. Пухка [8], Н. Резнік [7], І.В. Рейтерович [8], А.О. Харламова [5], О.В. Шевченко [9] та інші.

Мета статті полягає у дослідженні світового досвіду ведення соціально орієнтованого бізнесу.

Вклад основного матеріалу. Соціальна орієнтація суб'єктів господарювання є основою у процесі розв'язання більшості головних проблем у соціальній сфері, а також у накопиченні капіталовкладень у соціальну сферу, зменшенні відтоку інтелектуального капіталу, покращенні репутації держави на світовому рівні як такої, яка дбає про суспільний розвиток. Під соціальною відповідальністю підприємства слід розуміти універсальну форму відносин підприємства з громадянами та державою загалом, а також форму їх здатності оцінювати результати свого функціонування, враховуючи суспільний розвиток.

В економічно розвинених країнах світу набула поширення концепція соціальної відповідальності бізнесу, яка полягає у свідомому ставленні суб'єктів господарської діяльності до вимог соціальної необхідності, соціальних завдань, морально-етичних норм та цінностей, розуміння наслідків власної діяльності для суспільства, держави, споживачів, ділових партнерів та своїх працівників [7, с. 297].

Сьогодні експертами та провідними науковцями прийнято виокремлювати три моделі КСВ – американську, європейську та азійську (японську). Одразу варто наголосити, що в науковій літературі можна бачити й інші моделі, наприклад британську, англо-саксонську, континентальну, які є похідними від зазначених трьох моделей та базуються на них [4, с. 183].

Американську модель КСВ застосовують у США, Канаді, Латинській Америці, а також в англійських африканських країнах. Характерною ознакою такої моделі є те, що держава виконує другорядну роль у процесі формування КСВ. Зазвичай американська модель – це лібералізований різновид державної соціальної політики, який базується на відокремленні захисту соціальної сфери від ринку. Крім цього, вона найменше регулюється державою.

Американська модель характеризується переважно підходом, що передбачає розподіл частини прибутку компанії для інвестування її суспільно-корисних ініціатив. Модель зорієнтована насамперед на «публічних» акціонерів, тому навіть власник 2–5% акцій може вважатися великим акціонером. Їй притаманна однорівнева структура органів управління, за якої рада директорів включає виконавчих та незалежних директорів. Аналізуючи недоліки такої моделі корпоративного управління, слід зазначити про наявність конфлікту інтересів інвесторів, що

прагнуть високих прибутків, та керівництва компанії, що орієнтується на короткотермінові цілі, хоча і з метою зацікавлення інвесторів. Наслідки цього нерідко проявляються у спотворенні фінансової звітності [3, с. 201].

Ця модель КСВ передбачає досить високий рівень незалежності підприємництва у процесі вибору напрямів добродійної діяльності. При цьому держава не регулює цей процес, а тільки заохочує їх за допомогою використання системи пільг та субсидій.

Зокрема, у США запроваджено податкові пільги, спрямовані на допомогу працевлаштуванню компенсувати вартість влаштування на роботу інвалідів, пенсіонерів, молоді, ветеранів:

- малому бізнесу надають щорічні пільгові кредити за умови працевлаштування цих категорій населення;
- усім підприємствам дають знижки у разі переобладнання робочих місць під потреби працівників-інвалідів;
- податкові канікули (кредити) для роботодавців, які наймають на постійну чи сезонну роботу ці категорії працівників [2, с. 16].

Американську модель КСВ зазвичай застосовують на суб'єктах малого підприємництва, де непрактично запроваджувати стратегічну політику КСВ, що спричинено браком фінансово-людського потенціалу. Натепер американську модель КСВ застосовують найчастіше, що зумовлено, по-перше, тим, що її найлегше реалізувати та оцінити її наслідки, а по-друге, за правильного її втілення модель підвищує репутацію і рівень соціальної стійкості підприємства, а також сприяє притоку інвестицій. Важливий напрям американської моделі КСВ – це заходи з охорони довкілля. Наприклад, у законодавчій базі США існує система субсидювання, кредитування, оподаткування, штрафів, пов'язаних зі зменшенням шкідливих викидів. Визначним інструментом у стимулюванні діяльності у сфері екології у США є пришвидшена амортизація очисного устаткування.

Закон про реформу податкової системи встановив утричі коротший термін амортизації для очисного обладнання проти промислового. Поряд із 10-відсотковою податковою знижкою на очисне устаткування у США використовують і податкові пільги. Майже в 30 штатах очисні споруди та обладнання не обкладалися податком на власність, у 24 штатах ця категорія промислового обладнання звільнена від податків із продажу; у 16 штатах не стягують податків за оренду очисного обладнання [2, с. 17].

Таким чином, американська модель КСВ загалом зосереджується на зовнішніх сферах прояву, таких як благодійність, ринкова поведінка корпорацій, охорона довкілля тощо. Американська модель упроваджується самими підприємствами та передбачає найбільший рівень їх самостійності у процесі визначення свого внеску в суспільний розвиток. Важлива ознака цієї моделі полягає у другорядній ролі держави у процесі формування соціальної відповідальності.

Варто зазначити, що американська та європейська моделі є діаметрально протилежними: якщо американська модель тісно переплітається з філантропією, а перевага надається реалізації соціальних програм через спеціалізовані компанії, то в межах європейської моделі КСВ вважається складником стратегії

компанії і фактором, який визначає підходи компанії до вибору партнерів, проектів, об'єктів інвестування [4, с. 185].

У Європі КСВ є важливим фактором зростання рівня конкурентоспроможності компаній та підвищення суспільного розвитку загалом. Тут чітко розуміють, що застосування принципів КСВ є стратегічним пріоритетом будь-якої компанії та основою її сталого розвитку.

Упровадження основ корпоративної соціальної відповідальності у ЄС розпочалося у 2000 р. у Лісабоні. Тоді Європейська Рада вперше звернула увагу компаній на необхідність усвідомлення ними своєї соціальної відповідальності (зокрема, йшлося про навчання протягом життя, організацію роботи, забезпечення принципу рівних можливостей, соціального включення та сталій розвиток). Це давало змогу досягнути у майбутньому стратегічної мети ЄС – побудови динамічної, конкурентоспроможної та згуртованої економіки знань. Європейська комісія оприлюднила Зелена книгу «Просування європейського підходу до соціального підходу до соціальної відповідальності бізнесу», яка стала орієнтиром для компаній у питаннях соціальної відповідальності. Європейський парламент у 2003 р. прийняв «Резолюцію з корпоративної соціальної відповідальності (CSR): Внесок корпоративної соціальної відповідальності у сталій розвиток», яка була наслідком широкого громадського обговорення цих проблем роботодавцями, профспілками, інвесторами та безпосередньо працівниками. Крім того, ОЕСР прийняв важливі для розвитку політики зі впровадження соціально відповідального бізнесу «Керівні принципи ОЕСР для транснаціональних компаній» [8, с. 133].

Європейська модель КСВ передбачає державне регулювання соціально-економічних процесів, наприклад, в економічній діяльності, у сфері зайнятості та екології. Крім цього, держава регулює умови та охорону праці, заробітну плату, обсяги виробництва продукції, а також систему соціальних гарантій. Основне завдання цієї моделі полягає не у прибутковості, а у формуванні відповідальності щодо працівників та місцевих громад. Ще однією характерною ознакою європейської моделі є те, що обсяги ВВП значно перерозподіляються через державний бюджет (більш ніж на 45%), що, у свою чергу, забезпечує формування потужної системи соціального захисту шляхом притягнення як державних, так і приватних коштів.

Керівництво країн Європейського Союзу намагається подавати приклад соціально-відповідального підходу, тим самим заохочуючи до цієї діяльності приватні структури. Наприклад, у Голландії визначено, що два відсотки всіх товарів, куплених державними установами й підприємствами, повинні бути екологічно чистими, що заохочує приватні підприємства інвестувати кошти в цей напрям [2, с. 18].

Відповідно до європейської практики, соціальна відповідальність бізнесу поширюється на сім основних напрямів, таких як:

- дотримання прав людини;
- дотримання вимог законодавства;
- ділова та корпоративна етика;
- захист навколишнього природного середовища;

– співпраця із зацікавленими сторонами: співробітниками, споживачами, акціонерами, громадою, суб'єктами господарювання;

- дотримання міжнародних норм поведінки;
- прозорість та підзвітність [7, с. 300].

Водночас кожна країна ЄС має власні особливості КСВ, що зумовлює відокремлення трьох різновидів європейської моделі:

1. Перший (традиційний) різновид передбачає значне державне регулювання соціально-трудова сфери за певної автономії підприємців та профспілок. До цього різновиду входять такі країни, як Австрія, Німеччина та Франція.

У 2002 р. в Австрії був розроблений Кодекс із корпоративного управління, який передбачає стандарти контролю підприємств на основі міжнародних стандартів корпоративного управління та австрійського законодавства. Федеральне міністерство праці, соціальних питань і захисту прав споживачів відіграє активну роль у просуванні КСВ. Воно організовує раз на рік відкриті дискусії, тренінги, практичні семінари. У них приймають участь крупні, середні та малі компанії з метою отримання та підвищення знань із соціальної відповідальності та покращення її впровадження у країні. Найкращі компанії отримують винагороди та фінансування для подальшого розвитку. Федеральне міністерство фінансів впровадило критерії корпоративної соціальної відповідальності у проведення державних закупок, обираючи для співробітництва партнерів за соціальними пропозиціями. Саме сполучення економічного, соціального та екологічного складників сталого розвитку зумовлює комплексну соціальну відповідальність, яка відстежується та регулюється на державному рівні. Федеральне міністерство сільського господарства, лісництва, довкілля та водного менеджменту розробляє стратегії зі сталого розвитку й організовує «тижні сталого розвитку» разом із бізнесом, Федеральним міністерством економіки та праці, Федеральним міністерством іноземних справ та ін. [5, с. 98].

Німеччина інтенсивно почала активні дії у сфері КСВ у 2009 р. Якщо раніше уряд відзначав, що соціальна відповідальність є важливою для країни, то з прийняттям нової Національної стратегії КСВ був прийнятий «План дій: КСВ у Німеччині», в якому відзначається, що корпоративна соціальна відповідальність є добровільною діяльністю компанії. Національна стратегія КСВ спрямована на розвиток конкуренції, яка стимулює активну корпоративну відповідальність і надає конкурентні переваги на ринку. Метою цієї стратегії є розроблення загальних цілей через суспільний діалог, а не устанавлення чітких правил [5, с. 103]. Крім того, для німецької моделі соціальної відповідальності бізнесу характерною є участь працівників в управлінні підприємством під пильною увагою наглядових рад і союзів працівників, які є незалежними від членства у профспілках. Крім того, розвинутою є практика соціального (корпоративного) аудиту. У Німеччині в обмін на різноманітні пожертвування видається спеціальний сертифікат, що дає можливість зменшити базу оподаткування у розмірі пожертвованої суми [1, с. 248].

У Франції існує закон, що зобов'язує компанії звітувати про виконані програми у сфері соціальної від-

повідальності й охорони навколишнього середовища. Саме французькі транснаціональні корпорації першими ввели практику екологічного звітування. Контроль нефінансових звітів у Франції здійснюють незалежні неурядові організації й незалежні агентства. Контролюється така діяльність трудовими інспекціями і профспілками. Крім того, урядом Франції була встановлена нагорода «еко-лейбл» для стимулювання соціально відповідального підприємництва. У Франції розповсюдженою вважається практика соціально відповідального інвестування [1, с. 249].

2. Другий різновид передбачає державне регулювання соціально-трудова сфери на усіх трьох рівнях. Такий різновид притаманний Бельгії, Норвегії та Швеції.

Уряд Бельгії займає активну позицію і сприяє просуванню КСВ. Бельгія прийняла спеціальне законодавство щодо регулювання і просування КСВ. У межах «Федеральної координаційної політики стійкого розвитку» уряд підготував документ «Рекомендаційна база: корпоративна соціальна відповідальність у Бельгії», який є основою з КСВ для державних структур, бізнесу й інших учасників. Конкретні заходи з реалізації концепції КСВ формулюються у Федеральних планах із КСВ. Державна Комісія з регулювання банківських, фінансових і страхових послуг спільно з Федерацією промислових підприємств підготувала Кодекс корпоративного управління. Широке застосування отримали схеми соціальних і еколейблів. Наявність сертифікату «бельгійський соціальний лейбл», схваленого урядом Бельгії, підтверджує, що сертифікована компанія дотримується восьми фундаментальних принципів Конвенції Світової організації торгівлі. Система еколейблів, розроблена брюссельським Інститутом управління природними ресурсами, свідчить про застосування сертифікованими підприємствами систем менеджменту якості, міжнародних стандартів, що відповідають вимогам у галузі захисту довкілля. Для пропаганди і допомоги під час упровадження принципів КСВ у практику уряд Бельгії відкрив два спеціальні інформаційні центри [9, с. 15].

У Норвегії ініціативу розвитку КСВ підтримало Міністерство закордонних справ. Як відомо, для Норвегії характерні соціально-орієнтована модель економіки та високий рівень соціальних стандартів. Як наслідок, Національна повістка з КСВ орієнтується на просування миротворчої діяльності, прав людини, боротьби з корупцією, розвиток демократії, ділової етики та підвищення іміджу компаній на міжнародних ринках [5, с. 106].

З 2006 року у Швеції сформована коаліція з чотирьох провідних партій країни. Протягом вже досить довгого часу політичний курс країни є соціально орієнтованим, тобто відбувається досить вагомий вплив політичних сил на життя пересічних громадян країни. Увага громадськості до конкретних дій політиків також є високою. Уряд також є високо соціально орієнтованим суб'єктом. Одним з останніх кроків уряду Швеції в цій галузі було підвищення квоти «екологічних» автомобілів, які реалізуються за програмою державних закупівель та тих, які за схемою лізингу використовуються урядом країни, з 75 до 85%. Ради директорів державних компаній значну увагу та ресурси виділя-

ють на вирішення таких питань, як етика бізнесу, охорона навколишнього середовища, гендерна недискримінація та рівноправність. Наразі розробляються чіткі вимоги та зобов'язання з боку уряду щодо звітності з цього роду питань. З 2008 року всі державні компанії зобов'язані подавати звітність щодо окремих аспектів концепції КСВ одночасно з фінансовою звітністю не лише в кінці звітного періоду, а й у вигляді проміжної звітності [6, с. 67].

3. До третього різновиду відносять Великобританію, де поєднуються елементи як американської, так і континентальної моделей. Великобританія – це єдина країна на світовій арені, в якій існує посада міністра з питань КСВ. Тому можна стверджувати, що КСВ є головним елементом соціально-економічної політики Великобританії. Так, уряд постійно підтримує соціально орієнтовані підприємства на законодавчому рівні шляхом застосування різного роду податкових пільг. Натепер доволі велика кількість британських підприємств мають спеціальні відділи з питань сталого розвитку, що передбачає складання соціальних звітів у складі річної звітності.

Серед напрямів британської політики в сфері КСВ: підтримка інноваційних підходів і показової практики стейкхолдерів і компаній; визначення мінімального рівня КСВ, наприклад, із таких фундаментальних проблем, як охорона здоров'я, безпека і рівні можливості; підтримка бізнесу, що приносить суспільству соціальні й екологічні вигоди. Уряд бере участь у багатьох міжнародних проєктах, розвиває фінансові механізми і стимули, впроваджує КСВ у систему державних закупівель, створює програми підвищення прозорості низки галузей економіки, розширює межі корпоративної звітності, стандартизує внесок компаній у стійкий розвиток, створює репутаційні стимули, стимулює громадський діалог з КСВ, а також застосовує різні заходи із просування КСВ, у тому числі використовуючи авторитет політичних лідерів і ресурси Інтернет [9, с. 17].

Отже, соціальна відповідальність за європейською моделлю КСВ є невід'ємним елементом діяльності органів державної влади. Тут держава виступає інститутом, що встановлює норми поведінки та наглядає за їх дотриманням, а також економічно обґрунтовує соціальні заходи та контролює їх ефективність. Крім цього, соціальна діяльність входить у стратегічний план розвитку підприємства. Однак за цією моделлю благодійність не є досить поширеним явищем, що спричинено високими податковими ставками, відсутністю пільгового оподаткування та інших стимулів.

Перейдемо до аналізу японської моделі КСВ, що передбачає здійснення державної політики вирівнювання доходів, системи довічного найму, колективізм у розв'язанні соціально-економічних проблем. Крім того, японський бізнес концентрує увагу на внутрішніх програмах, завдяки яким підприємство стає для працівника другою сім'єю. Великою мірою це зумовлено культурними традиціями країни, де історично склалося, що «корпорація – понад усе». Тому в цій моделі соціальної відповідальності отримання доходу вважається другорядним завданням, тоді як на першому місці – соціальна згуртованість, колективне прийняття рішень, шанобливе ставлення до кожного окремого працівника та до суспільства загалом [2, с. 18].

Для зазначеної моделі характерним є сприйняття підприємства як «виробничої сім'ї». Працівник вважається членом такої сім'ї, а тому його відповідальність і права виходять далеко за межі звичайних функціональних обов'язків. У свою чергу, корпорація підтримує його протягом життєвого шляху: допомагає у придбанні житла, виділяє фінансову допомогу під час народження дітей, а потім їх навчання, виплачує щедрі вихідні допомоги і корпоративні пенсії [3, с. 205].

Впродовж останнього часу КСВ в Японії постійно розвивається, охоплюючи при цьому управлінську структуру підприємств. Підприємства здійснюють реорганізацію своєї структури шляхом відкриття відділів соціальної відповідальності. Отже, політика соціальної відповідальності за японською моделлю базується в основному на внутрішніх програмах. Ця модель передбачає значне державне регулювання та поширення соціально-побутових заходів, спрямованих на задоволення потреб персоналу підприємств.

Таким чином, аналізуючи світовий досвід здійснення політики у сфері КСВ, варто зазначити, що існує досить багато підходів у цій сфері. Беручи до

уваги особливості кожної вище розглянутої моделі КСВ, їх спільною рисою можна вважати те, що реалізація важелів цієї політики регулюється державою, некомерційними установами та суспільством загалом, що встановлює рівень соціальної орієнтації бізнесу.

Висновки. На основі вищезазначеного можна дійти таких висновків. У США, ЄС та Японії досить розвинута система соціальної відповідальності бізнесу, що зумовлено довготривалою політикою держави, спрямованою на розуміння підприємцями своєї призначення у суспільному розвитку. У розглянутих вище країнах КСВ є сучасним прогресивним рівнем ведення підприємництва, що дає змогу зменшувати протистояння між соціальними партнерами, а також забезпечувати сталий економічний розвиток підприємства та держави загалом. Крім цього, варто наголосити, що запровадження однієї з досліджуваних моделей КСВ в Україні такою мірою, як вона існує за кордоном, зараз є неможливим, що зумовлено специфічністю її економіки, суспільним менталітетом. Тому вважаємо за доцільне створити власну модель КСВ, урахувавши переваги та недоліки світових моделей.

Список використаних джерел:

1. Дацкевич Н.О. Світовий досвід впровадження соціально-економічної відповідальності підприємництва як довгострокової стратегії його розвитку / Н.О. Дацкевич // Бізнесінформ. – 2013. – № 11. – С. 246–250.
2. Колосок А. Зарубіжний досвід соціальної відповідальності бізнесу та перспективи його застосування в Україні / А. Колосок // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 1. – С. 15–19.
3. Македон В.В. Дослідження процесів забезпечення соціальної відповідальності у провідних моделях корпоративного управління / В.В. Македон // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – 2012 – Випуск 126. – С. 198–206.
4. Ласукова А.С. Порівняльний аналіз моделей корпоративної соціальної відповідальності в банках світу / А.С. Ласукова // Вісник Запорізького національного університету. – 2005. – № 3 (15). – С. 181–188.
5. Орлова Н.С. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні: Монографія / Н.С. Орлова, А.О. Харламова. – Донецьк: Издательство, 2014. – 250 с.
6. Приятельчук О.А. Соціальний вектор державного та корпоративного управління Швеції (з призми концепції КСВ) / О.А. Приятельчук // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Випуск 95. – С. 66–68.
7. Резнік Н. Соціальна відповідальність бізнесу: сутнісно-теоретичні аспекти / Н. Резнік // Журнал Європейської економіки. – 2014. – № 3. – С. 296–303.
8. Рейтерович І.В. Особливості формування соціально-відповідального бізнесу в Україні / І.В. Рейтерович, О.Г. Пухка // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 10. – С. 131–134.
9. Шевченко О.В. Регулювання політики корпоративної соціальної відповідальності: практика країн-членів Європейського Союзу / О.В. Шевченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Випуск 122. – С. 12–21.